

Drūmie Staļina represiju gadi Latvijas Universitātē

Aina Dālmane

levads

Tas bija laiks starp pirmo un otro padomju varas okupācijas periodu Latvijā un vācu režīmu starp tiem. Pēc kara beigām Staļins gribēja pārspēt ārvalstu zinātnes sasniegumus. To solījās izdarīt T. Lisenko ar saviem palīgiem (O. Ļepešinsku un G. Bošjanu). Šajos drūmajos laikos 1948. gadā ar likumu bija aizliegta klasiskā ģenētika, bet šūnām "vajadzēja" veidoties no dzīvās vielas. Politiskās represijas vērsās pret tiem darbiniekiem, kuru radi bija leģionāri vai arī citādi "kaitīgi" cilvēki. LU fakultātēs daudzi darbinieki gan zinātniskās pārliecības, gan politisko iemeslu dēļ tika represēti. Visu šo cilvēku mūža gājums ir izziņas vērts. Šajā rakstā minēšu divus latviešu ģenētiķus ar pasaules vārdu, kuri tika represēti savas zinātniskās pārliecības dēļ. Tie ir Jānis Hilārijs Lielmanis (1895–1970) un Jānis Lūsis (1897–1979).

Jānis Lielmanis 1923. gadā nodibināja Latvijā pirmo selekcijas staciju, bet 1944./45. gadā – pirmo Selekcijas un ģenētikas katedru, ko likvidēja 1948. gadā. Prof. J. Āboliņš (1906–1990) par viņu ir teicis, ka Jānim Lielmanim Latvijas selekcijā ir tāda pati nozīme, kā Rūdolfam Blaumanim literatūrā.

Jānis Lūsis 1948. gadā, pēc tam kad bija zaudējis darbu Maskavā, jaunu mājvietu atrada LU Bioloģijas fakultātes katedrā. Viņš strādāja daudz, bet ģenētikā klusēja. Pēc Staļina nāves 1953. gadā pseidozinātne pakāpeniski izzuda, tādēļ 1966. gadā J. Lūsis katedru pārveidoja par Ģenētikas un zooloģijas katedru. Interesantas sakritības pēc abi izcilie ģenētiķi bija dzimuši Ziemeļvidzemē.

Arī profesore Veronika Rozenbaha (1916–2003) cieta politisko represiju dēļ. Neraugoties uz čekas spiedienu, viņa neatteicās no sava vīra – bijušā leģionāra. Viņa bija izcila ārste onkoloģe, pedagoģe un zinātniece. 1969. gadā viņa aizstāvēja medicīnas zinātņu doktora disertāciju, bet vajadzēja vēl 11 gadus, lai viņa iegūtu profesores diplomu.

Atšķirīga bija LU Medicīnas fakultātes (vēlāk RMI) docētāju attieksme pret ģenētikas nolieģumu. Piemēram, prof. Pēteris Ģerke (1904–1985) savā publicēto darbu sarakstā neiekļāva 1933. gadā Vācijas zinātniskajā presē publicēto rakstu, kas bija pretrunā ar O. Ļepešinskas uzskatiem. Citādi rīkojās prof. Konstantins Bogojavlenskis (1899–1967), kurš pret "šķietamo zinātņi" mēģināja cīnīties ar neapstrīdamiem faktiem. Viņš piekrita Rīgas Medicīnas institūta partijas komitejas ieteikumam, lai savai aspirantei Aina Dālmanei disertācijas darba tēmu izvēlētos no Ļepešinskas tēmu loka. Tomēr disertācijas tēmu viņš nosauca atbilstoši pasaules zinātnes prasībām – "Dzeltenuma veidošanās morfoloģija un histoloģija vistas ovocītos". Šajā darbā Aina Dālmane pierādīja, ka dzeltenumā DNS nav. Tā bez vārdiem bija saprotams, ka šūnas no dzeltenuma lodītēm nevar rasties.

PSRS ZA 1948. gada augusta sesijas reakcionārā ietekme uz Latvijas zinātnes attīstību

20. gs. vidū (it īpaši no 1945. līdz 1955. gadam) J. Staļina personības kulta laikā valdīja reakcionāra attieksme pret bioloģijas zinātnēm. Tās kulminācija bija 1948. gada Vissavienības Ļeņina Lauksaimniecības ZA sesija no 31. jūlija līdz 7. augustam, kurā galvenais bija T. Lisenko (1898–1976) referāts par stāvokli bioloģijas zinātnē. Tas bija uzbrukums klasiskajai ģenētikai, vārdi "veismanisti", "mendelisti", "morganisti" kļuva par lamuvārdiem. Pēc šīs t. s. augusta sesijas visā bij. PSRS daudzi zinātnieki zaudēja darbu. Skolās un augstskolās vairs nemācīja ģenētiku, kas ar likumu bija aizliegta. No jauna tā atdzima 20. gs. 60. gados. T. Lisenko, O. Ļepešinska un G. Bošjans bija galvenie jaunās padomju ģenētikas radītāji, kuru vadošā literatūra bija "Komunistiskās partijas īsais kurss" [1], J. Staļina runas [2] un F. Engelsa "Dabas dialektika" [3]. O. Ļepešinskas darba joma bija citoloģija, embrioloģija un histoloģija, G. Bošjana [4] – mikrobioloģija, bet T. Lisenko – lauksaimniecība.

Pēc J. Staļina nāves 1953. gadā šī viltus bioloģija pakāpeniski izzuda un atdzima klasiskā ģenētika, palēnām izlidzinājās Padomju Savienības bioloģisko zinātņu atpalcība no pasaules zinātnes.

Olgas Ļepešinskas (1871–1963) galvenais darbības lauks bija revolucionārā cīņā, kurā viņa iesaistījās jau 1894. gadā, mācoties Pēterpili feldšeruursos, kurus viņa beidz 1897. gadā. No 1897. līdz 1900. gadam viņa kopā ar vīru atrodas izsūtījumā Sibīrijā. Viņa bija pazīstama ar V. Ļeņinu, par ko raksta grāmatā "Tikšanās ar Iljiču" [5]. 1902. gadā O. Ļepešinska sāk studēt medicīnu Šveicē, bet jau 1903. gadā viņa studijas pārtrauc un atgriežas Krievijā, kur darbojas revolucionārā kustībā. Tomēr pēc laika viņa medicīnas studijas atsāk, un 1915. gadā, 44 gadu vecumā, iegūst ārstes diplomu. Vienu gadu viņa ir asistente Maskavas Universitātes Medicīnas fakultātes Terapijas katedrā, bet revolucionārās darbības dēļ viņu no darba atlaiž. 1919. gadā O. Ļepešinska ir asistente Taškentas Medicīnas institūta Histoloģijas katedrā, no 1920. līdz 1926. gadam – Maskavas 1. Medicīnas institūta Histoloģijas katedrā. 1926. gadā O. Ļepešinska ir Timirjazeva

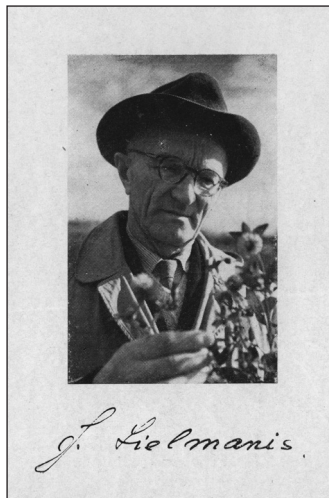
ZA Bioloģijas laboratorijas vadītāja, ko 1949. gadā pārveido par Dzīvās vielas attīstības laboratoriju. Interese par dzīvo vielu viņai radās vēl 20. gadu beigās. 18. gs. beigās un 19. gs. strauji attīstījās audu un šūnu mikropasaules pētījumi. Pētnieki toreiz vēl nemācēja izgatavot plānus un caurspīdīgus mikropreparātus, to pagatavošanas tehnika bija nepilnīga, tādēļ ļoti daudzi pētījumi bija kļūdaini. Tomēr pārsvarā pasaules pētījumi bija progresīvi. Te jāmin F. Fontāna (1732–1805), kas teica, ka mikroskopā var skatīties ikviens, bet redzēto ne visi sapratis. Viņas grāmatā ir vesela nodaļa par iespējamām interpretācijas kļūdām [6]. Kaut gan R. Virhova (1821–1902) šūnu teorija "*omnis cellulae et cellulae*" ir zināma kopš 1858. gada, 19. gs. otrajā pusē un 20. gs sākumā parādījās pētījumi par šūnu rašanos no dzīvās vielas, piemēram, šādus uzskatus savā runā Kara medicīnas akadēmijas svinīgajā aktā 1900. gada 18. decembrī pauda M. Lavdovskis [7]. M. Lavdovska darba rezultātus pārbaudīja citi zinātnieki un pierādīja, ka tie ir kļūdaini. 20. gs. pirmajā pusē O. Ļepešinska vēlējās radīt īpašu padomju zinātni, kas būtu pretēja "reakcionārajai" buržuāziskās pasaules zinātnei. Atbilstoši padomju ideoloģijai par pētāmo objektu viņa izvēlējās dzīvo vielu. O. Ļepešinskas zinātniskā pieredze nebija vispusīga, viņa nebija pētījusi un analizējusi vēsturiskā aspektā problēmu par šūnu rašanos no dzīvās vielas. Nebija brīnums, ka pagājušā gadsimta 30. un 40. gados O. Ļepešinskas zinātniskos rakstus neiespieda un viņas iesniegtās tēmas konferencēs nepieņēma. Tādēļ viņa rakstīja J. Staļinam vēstuli [8], apsūdzot citus zinātniekus par nepatiesiem uzbrukumiem viņai, kas sevi uzskatīja par "istenās" padomju zinātnes celmlauzi. Tā 79 gadu vecumā sākās O. Ļepešinskas "ziedu" laiki. 1950. gadā viņa kļuva par PSRS ZA isteno locekli un Staļina prēmijas laureāti. Viņas sludinātā pseidomācība nodarīja daudz ļauna zinātnei. Daudzi jauni, vēl nepieredzējuši zinātnieki šai maldu zinātnei piekrita nepietiekamu zināšanu dēļ, citi baidījās par savu likteni un pakļāvās šai tematikai, lai nezaudētu darbu. Piemēram, vadošais patologs J. Davidovskis 1951. gadā [9] "samierinājās" ar to, ka nekrotiskos perēkļos no sabrukušajām šūnām un audiem, t. i., no nekrotiskās bezšūnu dzīvās vielas rodas šūnas [10]. Iespējams, ka O. Ļepešinskas revolucionārā darbība vai arī tas, ka viņas zinātniskā darbība "uzplauka" ļoti cienījamā vecumā, kļuva par iemeslu viņas nezinātniskām teorijām. Varbūt tā bija varaskāre (atcerēsīmiēs viņas vēstuli J. Staļinam), varbūt tiešām vēlēšanās radīt īpašu padomju zinātni, kas pārspētu visu ārvalstu zinātni. Arī skolu un augstskolu izglītības sistēmai O. Ļepešinskas pseidomācība nodarīja daudz ļauna. Tas pats sakāms par viņas ietekmi uz zinātnisko institūtu un akadēmiju darbu. Jāpiemin, ka 20. gs. vidū O. Ļepešinska divas reizes bijusi Rīgā un referējusi Latvijas Universitātē un Politiskās izglītības namā.

Jānis Lielmanis

Arī Latvijas skolās, augstskolās un Zinātņu akadēmijā klasiskā ģenētika bija aizliegta. Jaunās padomju zinātnes uzbrukums skāra Latviju vēl pirms 1948. gada t. s. augusta sesijas Maskavā un "slavenā" T. Lisenko referāta. Viens no pirmajiem,

kas cieta no padomju režīma zinātniskās pārliecības dēļ, bija Jānis Lielmanis – agronoms, selekcionārs un ģenētiķis. Viņš bija dzimis Ziemeļvidzemē netālu no Trikātas kā vecākais dēls piecu bērnu ģimenē. Viņa vecāki katram bērnam darbus ierādīja tā, lai visu roku veikums sakļautos vienotā ritmā. Lasītprasmi viņam iemācīja mātesmāsa Marija Ķepīte. Skolas gaitas Jānis uzsāka 10 gadu vecumā Trikātas Tiepeles skolā. Toreiz draudzes skolā visi priekšmeti, izņemot mātes valodu un ticības mācību, bija jā mācās krievu valodā. Pēc draudzes skolas beigšanas J. Lielmanis 1909. gadā iestājās Rīgas pilsētas reālskolas otrajā klasē. Šeit viņš mācījās vienā klasē ar nākamo kinorežisoru S. Eizenšteinu, kura skaistie vēstures tēmu zīmējumi viņu pārsteidza. Šajā klasē mācījās arī nākamais agronoms E. Bērziņš, ar kuru J. Lielmanim vēlāk bija kopīgas darba gaitas. Reālskolu viņš beidza ar labām sekmēm 1915. gadā. Māte vēlējās, lai viņas dēls kļūtu par mācītāju. Tomēr tēva māju sakārtotu darbu iespaidā viņš nolēma studēt lauksaimniecību un 1915. gadā iestājās Rīgas Politehniskā institūta Agronomijas fakultātē. Sākoties Pirmajam pasaules karam, Politehnisko institūtu evakuēja uz Maskavu. Lai turpinātu studijas, uz Maskavu devās arī J. Lielmanis, kur viņš no 1915. līdz 1920. gadam mācības turpināja Maskavas Lauksaimniecības institūta Agronomijas fakultātes neklātienes nodaļā. Šeit viņš klausījās lekcijas pie ievērojamiem tālaika zinātniekiem (V. Viljamsa, D. Prjaņiņņikova, A. Dorjaņenko).

Lai iegūtu studijām naudu, J. Lielmanis strādā dažādus ar lauksaimniecību saistītus darbus. Nodibinoties padomju varai, viņu nosūta uz laukiem par pārtikas rekvizitoru. Tas bija iemesls, kāpēc J. Lielmanis pārtrauca studijas Maskavā un 1920. gadā pārbēga uz Latviju. Tajā pašā gadā viņš iestājās LU Lauksaimniecības fakultātē, kur viņš atkal ir kopā ar savu draugu un bijušo klasesbiedru E. Bērziņu. 1922. gadā pirms studiju beigšanas J. Lielmanis lauksaimniecības prakses laikā mācījās Dānijā, Ziemeļzēlandes paraugsaimniecībā Holmeredgārdā, kā arī iepazinās ar Dānijas lauksaimniecības izmēģinājumu staciju darbu. 1922. gada 12. jūnijā J. Lielmanis ieguva pirmās šķiras mācīta agronoma grādu ar visām likumā paredzētām tiesībām. Studiju laikā J. Lielmanis iepazinās ar profesora J. Berga asistenti Annu Pauliņu (1893–1982) un 1923. gadā kopā ar viņu uzsāka kopīgu dzīves ceļu. Anna Lielmane visu mūžu atbalstīja savu vīru. Ģimenē piedzima meitas Rīta (tagad Rīta Dālmāne) un Vija (tagad Vija Siliņa). Jānim un Annai Lielmaņiem bija 5 mazbērni, 2 mazmazbērni un 2 mazmazmazbērni.

Pirmā pasaules kara laikā Latvijas lauksaimniecība bija stipri cietusi. Bez tam Latvijā tikpat kā nebija selekcionešu šķirņu, kas būtu piemērotas tās apstākļiem. 1922. gada rudenī Latvijas Zemkopības ministrija uzdeva Jānim Lielmanim organizēt un izveidot Stendes selekcijas staciju Talsu apriņķa Stendes muižā. Lai papildinātu zināšanas šajā jomā, 1923. gadā J. Lielmanis kopā ar E. Bērziņu apmeklēja Vācijas, Zviedrijas un Dānijas selekcijas stacijas.

Zināšanas sēklkopībā un selekcijas darbā J. Lielmanis papildināja, sistemātiski lasot jaunāko ārzemju zinātnisko literatūru. Viņš izveidoja labu bibliotēku Stendes selekcijas stacijā un mudināja zinātniskos līdzstrādniekus sistemātiski sekot visam jaunajam pasaulē, kā arī papildināties svešvalodu apgūvē. Lai uzlabotu pētnieciskos darbus, pēc J. Lielmaņa lūguma 1933. gadā Stendē ierīkoja 2. šķiras meteoroloģisko staciju, kurā bija instrumenti gaisa spiediena, temperatūras, mitruma, nokrišņu daudzuma, vēja virziena un ātruma, kā arī saules spīdēšanas ilguma noteikšanai. Zinātniskais darbs un selekcija Stendes selekcijas stacijā jau no paša sākuma bija ļoti apjomīgs (auzu, ziemas kviešu, rudzu, kartupeļu, zirņu un āboliņa selekcija, kā arī linu izkopšana un cukurbiešu izmēģinājumi).

1933. gada 28. aprīlī J. Lielmanis Augkopības katedrā aizstāv habilitācijas darbu "Pētījumi par auzu šķirņu audzēšanu un aklimatizāciju". Šajā pašā gadā viņu ievēl par privātdocentu, un viņš sāk lasīt Lauksaimniecības fakultātes studentiem lekcijas par augu selekciju. 1933. gada 17. novembrī J. Lielmani apbalvoja ar Triju Zvaigžņu ordeņa 4. pakāpi. 1938. gadā [12] iznāca J. Lielmaņa grāmata "Augkopība" pirmais izdevums. 1940. gadā Latvijas Universitātes Lauksaimniecības fakultāti pārveidoja par Jelgavas Lauksaimniecības akadēmiju. Tai pašā gadā, nodibinoties padomju varai, J. Lielmanis vairs nav Stendes selekcijas stacijas vadītājs. Lai izvairītos no represijām, J. Lielmaņa ģimene 1940. gada oktobrī pārcēlās uz dzīvi Rīgā. No 1940. līdz 1944. gadam J. Lielmanis bija Lauksaimniecības akadēmijas docents, viņš lasīja lekcijas selekcijā un ģenētikā.

Arī Otrā pasaules kara laikā J. Lielmanis nepārtrauca zinātniskos pētījumus, kas noritēja Vecauces mācību saimniecībā ar āboliņa un graudaugu kultūrām. No 1942. līdz 1944. gada vidum J. Lielmanis vienlaikus darbam Jelgavas Lauksaimniecības akadēmijā bija Lauksaimniecības ģenerāldirekcijas Zemkopības nodaļas vadītājs. 1944. gadā A. Punkas apgādā iznāca J. Lielmaņa grāmata "Augkopība" otrais izdevums [13]. Otrā pasaules kara beigu posmā, pateicoties J. Lielmaņa dzīvesbiedres ietekmei, viņa ģimene no Latvijas neaizbrauca, bet 1944. gada rudenī devās bēgļu gaitās uz Kurzemi, uz Stendi. 1945. gada pavasarī J. Lielmanis pēc Stendes selekcijas stacijas darbinieku lūguma palīdz veikt sējas darbus. Drīz pēc Vācijas kapitulācijas Stendē ieradās toreizējais zemkopības ministrs J. Vanags, lai organizētu pavasara sēju. Ministrs bija pārsteigts, kad J. Lielmanis viņam parādīja sadīgušos labību sējumus un iestādītos kartupeļu laukus. Tā J. Lielmani ar 1945. gada 9. maiju iecēla par Stendes selekcijas stacijas direktora vietas izpildītāju. Tomēr par selekcijas stacijas vadītāju J. Lielmani neatstāja, un no 1946. gada janvāra līdz 1947. gada decembrim viņš bija Stendes selekcijas

stacijas direktora vietnieks zinātniskajā darbā. 1945. gadā J. Lielmanis turpināja darbu Lauksaimniecības akadēmijā, vadot Selekcijas un ģenētikas katedru. Tajā pašā gadā iznāca arī viņa grāmatas 3. izdevums [14]. 1947. gadā viņu ievēlēja par Selekcijas un sēklkopības katedras docentu. Staļina personības kulta laikā J. Lielmanis 1947.–1948. gadā sava zinātniskā un pedagoģiskā darba dēļ saņēma smagu "kritiku". Pret J. Lielmani vērsās Latvijas PSR ZA korespondētājloceklis J. Bumbieris, kas viņu nosauca par buržuāzisko nacionālistu [15]. Negatīvā preses attieksme pret J. Lielmani nevēlami ietekmēja viņa darbu Stendē, un 1947. gada decembrī viņu no direktora zinātniskā vietnieka pazemina par stacijas Selekcijas nodaļas un zālāju grupas vadītāju. Negatīvās pārmaiņas J. Lielmaņa dzīvē turpinājās arī 1948. gadā pēc T. Lisenko ziņojuma "Par stāvokli bioloģijas zinātnē", kad pie mendelistiem-morganistiem pieskaitīja ne vien Lielmani, bet arī augsnes apstrādes pētnieku prof. J. Apsiti, biškopības un putnkopības speciālistu P. Rizgu un citus. Viņu uzskatus nosodīja Latvijas PSR ZA pilsapulces rezolūcijā "Par Vissavienības V. I. Ļeņina vārdā nosauktās Lauksaimniecības zinātņu akadēmijas sesijas rezultātiem jautājumā par stāvokli bioloģijas zinātnē". Tajā teikts, ka Latvijas PSR ZA nosoda Stendes selekcijas stacijas zinātniskā darbinieka J. Lielmaņa pseidozinātniskos rakstus viņa grāmatā "Augkopība". Tomēr J. Lielmanis nemainīja savus uzskatus selekcijā un palika klasiskās ģenētikas piekritējs [16]. Tāpēc 1948. gadā viņu atbrīvoja no darba Latvijas Lauksaimniecības akadēmijā [17, 18, 19]. Tomēr J. Lielmanis turpināja sarkanā āboliņa šķirņu izpēti līdz pat 1955. gadam.

Ilggadēja darba rezultātus J. Lielmanis apkopoja 1956. gadā savā kandidāta disertācijā "Vēlinā sarkanā āboliņa šķirnes "Stendes vēlais II" izaudzēšana. Atgādinājumam jāpiemin, ka J. Lielmaņa 1933. gadā iegūto habilitētā doktora grādu padomju vara neatzina, tāpēc viņš 1957. gada martā Latvijas Lauksaimniecības akadēmijā aizstāvēja kandidāta disertāciju. Ar 1956. gada novembri J. Lielmanis izbeidza savu darbību Stendes selekcijas stacijā, kur ar pārtraukumiem bija strādājis no 1922. līdz 1956. gadam.

Pēc J. Staļina nāves 1953. gadā, pakāpeniski apsīkstot T. Lisenko pseidozinātnei, Latvijā pārveidojās ZA institūcijas, un 1956. gadā nodibināja Latvijas Zemkopības zinātniskās pētniecības institūtu, iekļaujot to Latvijas PSR Lauksaimniecības ministrijas zinātniskās pētniecības iestāžu sistēmā. 1959. gadā šo institūtu pārvietoja uz Aizkraukles (toreiz Stučkas) rajona Skrīveru ciematu. 1956. gadā J. Lielmani no Stendes selekcijas stacijas pārcēla darbā uz Latvijas Zemkopības zinātniskās pētniecības institūtu par Augkopības sektora vadītāja vietas izpildītāju, ievēlot tā paša gada decembrī par jaunizveidotās Augkopības nodaļas vadītāju. J. Lielmanis tajā bija trešais zinātniskā darba vadītājs, visi zinātniskie darbinieki (F. Jansons – 1961, O. Siviņš – 1965, A. Lācis – 1968, A. Antonijs – 1970, E. Krēslis – 1968) aizstāvēja kandidāta disertāciju. 1957. gadā Latvijas PSR Augstākā Padome J. Lielmanim piešķīra Nopelniem bagātā agronoma goda nosaukumu, bet 1959. gadā Latvijas PSR Ministru Padome viņam piešķīra Latvijas PSR Valsts prēmiju.

Vēlāk pret J. Lielmaņa iemīļoto sarkano āboliņu vērsās N. Hruščovs, kritizējot zemkopības zālaugu sistēmu. Pret āboliņa audzēšanu spiedienu nāca gan no Maskavas, gan Latvijas PSR Lauksaimniecības ministrijas. Kā atceras J. Lielmaņa darbinieks F. Jansons, toreiz bija jāsēj trīs "valzīvis": cukurbietes, kukurīza un lopbarības pupas. Tomēr pēc dažiem gadiem āboliņš no jauna atguva savu vietu lauksaimniecībā. 1965. gadā J. Lielmanim piešķīra Latvijas PSR Nopelniem bagātā zinātnes darbinieka nosaukumu. 1968. gada 31. maijā J. Lielmanis Latvijas Lauksaimniecības akadēmijā aizstāvēja lauksaimniecības zinātņu doktora disertāciju "Sarkanais āboliņš un tā audzēšana Latvijas PSR". PSRS Augstākā atestācijas komisija J. Lielmaņa doktora grādu apstiprināja 1969. gadā. Tā pēc 36 gadiem J. Lielmanis atguva zinātnisko grādu, kas viņam bija piešķirts jau 1933. gadā. Lielās zinātniskās darba slodzes dēļ pasliktinājās J. Lielmaņa veselība, tādēļ J. Lielmanis pēc paša lūguma kļuva par Selekcijas nodaļas vecāko zinātnisko līdzstrādnieku. Aizsaulē J. Lielmanis aizgāja 1970. gada 4. martā, viņu apbedīja Rīgā, Lāčupes kapos. Jānis Lielmanis bija cilvēks ar patiesu zemnieka dvēseli, zinātnieks, ko nevarēja salauzt un kas sabiedrības intereses turēja augstāk par visu.

1991. gadā par izciliem sasniegumiem kultūraugu selekcijā un augkopībā tika nodibināta Jāņa Lielmaņa prēmija.

Jānis Lūsis

Jānis Lūsis bija Latvijā pirmais ģenētiķis, biologs un zoologs ar pasaules vārdu. Viņš piedzima 1897. gadā Valmieras apriņķa Ķoņu ciema "Kalniņos" zemnieku ģimenē. Jānis bija vecākais bērns. Vēl viņam bija divas māsas – Milda un Olga – un brālis Arvīds.

Arvīds Lūsis (1900–1969) bija pirmais matemātiķis, kas izglītību ieguva LU Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes Matemātikas nodaļā. Vienlaikus ar studijām viņš 1921. gadā beidza Izglītības ministrijas vidusskolu Skolotāju sagatavošanas kursus matemātikā. Visu mūžu strādājis LU, ilgus gadus būdams vienīgais profesors Fizikas un matemātikas fakultātē. Pateicoties viņam, pēckara gados Fizikas un matemātikas fakultātē saglabājās augsts pedagoģiskais un zinātniskais līmenis, veidojās spējīgi matemātiķi. 1969. gadā A. Lūsim piešķirts Nopelniem bagātā zinātnes darbinieka nosaukums [20, 21].

Pirmo izglītību Jānis Lūsis iegūst Ķoņu trīsgadīgajā skolā (1906–1909), tad mācās Rūjienas draudzes skolā (1909–1912) un Valkas reālskolā (1912–1916). 1916. gadā izglītību turpina Petrogradas universitātes Fizikas un matemātikas fakultātes Bioloģijas nodaļā. Studiju gados J. Lūsi ietekmē izcili universitātes

zinātnieki (I. Fiļipčenko, brāļi A. un V. Dogeļi, V. Komarovs u. c.). Studiju laikā J. Lūsis veic pirmos pētījumus par laputu mainību, par mārīšu polimorfismu un ģenētiku u. c. Tāpat studiju gados (1921) viņš sāk strādāt par zinātnisko līdzstrādnieku Krievijas Ražošanas spēku komisijas cilvēka iedzīmtības pētīšanas birojā. 1923. gadā viņš beidz universitāti un paliek darbā Ģenētikas un zooloģijas katedrā. No 1929. līdz 1932. gadam viņš ir Vissavienības lopkopības institūta Cūku selekcijas sektora vadītājs, no 1930. līdz 1940. gadam vada PSRS Ģenētikas institūta Mājlopu ģenētikas, selekcijas un evolūcijas nodaļu, no 1941. līdz 1942. gadam strādā PSRS Zinātņu akadēmijas Zooloģijas institūtā, bet no 1942. līdz 1948. gadam – A. Severceva Evolucionārās morfoloģijas institūtā. Vienlaikus viņš sistemātiski veic pedagoģisko darbu; 1935. gadā viņam piešķir profesora nosaukumu.

20. gs. 20. gadu otrajā pusē J. Lūsis sāk pētīt Vidusāzijas mājdzīvniekus. 1933. gadā viņš uzsāk ģenētiskus pētījumus, krustojot Kirgīzijā arharus ar kurdjukaitām. 1937. gadā viņš vada darbu par āžu un mājas kazu krustošanu. 20. gs. 30. gadu vidū J. Lūša vadībā sākās jaunas aitu šķirnes izveidošana Kazahijas un Kirgīzijas augstkalnu rajonos, krustojot savvaļas aitas (arharus) ar kurdjukaitu un smalkvilnas šķirnes merinaitām. Darbs tika pabeigts 1950. gadā, aprobējot PSRS jauno arharu merinaitu šķirni, bet, kad darba veicējiem piešķīra Staļina prēmiju, J. Lūša autoru sarakstā vairs nebija. Jau 1937. gadā sākās Staļina režīma terors pret mazākumtautībām, arī latviešiem. Šajā laikā sākās arī T. Lisenko un viņa piekritēju uzbrukums klasiskajai ģenētikai. No represijām neglāba nedz zinātniskie nosaukumi, nedz arī nopelni un sasniegumi zinātnē. T. Lisenko pseidozinātnieku grupa ar Staļina atbalstu panāca pat izcilu zinātnieku fizisku iznīcināšanu. Piemēram, 1940. gadā arestēja krievu ģenētiķi un selekcionāru N. Vavilovu, kurš 1943. gadā nomira Saratovas cietumā. J. Lūsis dzīvību nezaudēja, bet 1948. gadā pēc t. s. PSRS Lauksaimniecības Zinātņu Akadēmijas sesijas palika bez darba, jo viņš joprojām atzina ģenētikas pamattēzes par pareizām.

Ar LVU rektora Matveja Kadeka (1897–1950) pavēli J. Lūsis sāk strādāt par profesoru LVU bez tiesībām paust ģenētikas atziņas. Sākās Jāņa Lūša jaunā dzīve Rīgā Bioloģijas fakultātes Cilvēka un dzīvnieku fizioloģijas katedrā [22, 23]. Šis J. Lūša dzīves laiks ilgst 30 gadus (1949–1979). Tomēr arī Rīgā J. Lūsim nācās uzklaustīt Lisenko kliķes pāretumus par nepietiekamu I. Mičurina un T. Lisenko cildinājumu [24]. Neviens J. Lūša zinātniskajā plānā nebija mārīšu pētījumu, toties sākās cukurbiešu kaitēkļu entomofaunas pētījumi, kā arī Latvijas karpu un to hibrīdu pētījumi ar Amūras sazāniem. J. Lūsis lasīja lekcijas, vadīja studentu kursdarbus un diplomdarbus, strādāja ar aspirantiem, brauca ar studentiem praksē un ekspedīcijās ne tikai Latvijā, bet arī viņa tik mīļajā Vidusāzijā. 1951. gadā Jānis Lūsis kļuva par Bioloģijas fakultātes Zooloģijas katedras vadītāju, bet 1958. gadā viņu ievēlēja par LPSR ZA korespondētājlocekli. 1959.–1960. gadā viņš ir ZA Ihtioloģijas sektora vadītājs, bet 1961. gadā izveido Bioloģijas fakultātē Zooloģijas muzeju. J. Lūsis bija viens no autoritatīvākajiem latviskās zooloģijas terminoloģijas veidotājiem.

Pēc J. Staļina nāves 20. gs. 50. gadu otrajā pusē pakāpeniski izzuda T. Lisenko vara un atdzima klasiskā ģenētika. 1966. gadā Bioloģijas fakultātes Zooloģijas katedru pārdēvēja par Zooloģijas un ģenētikas katedru [25]. 1966. gadā nodibināja N. Vavilova Vissavienības Ģenētiķu un selekcionāru biedrību, kuras centrālajā padomē darbojās arī J. Lūsis. 1967. gadā J. Lūsis dibina šās biedrības Latvijas nodaļu, kas tagad ir pārtapusi par Ģenētiķu un selekcionāru biedrību. 1966. gadā J. Lūsis oficiāli piesaka zinātnisku tēmu par mārišu ģenētiķi. Kopš šī brīža profesors Jānis Lūsis studentiem lasa ne vien zooloģiju, variācijas statistiku un entomoloģiju, bet arī ģenētiķi. Arī oficiālās valsts iestādes atzina prof. J. Lūša nopelnus un saglabāto zinātnieka godīgumu, 1965. gadā piešķirot viņam Latvijas PSR Nopelniem bagātā zinātnes darbinieka nosaukumu, bet 1968. gadā viņu apbalvoja ar Darba Sarkanā Karoga ordeni. No 1976. gada J. Lūsis Zooloģijas un ģenētikas katedrā samazināja darba slodzi un kļuva par zinātnisko konsultantu [26]. Profesors Jānis Lūsis miris 1979. gada 10. augustā; apbedīts Rīgas Meža kapos.

Sarežģītais un grūtais abu izcilo latviešu ģenētiķu mūžs un darbs mūsdienu enciklopēdijās diemžēl aplūkots pārāk īsi [27].

Veronika Rozenbaha (1916–2003)

Veronika Rozenbaha (dz. Krūmiņa) dzimusi 1916. gadā Pleskavā. 1920. gadā vecāki ar mazo Veroniku atgriezās Latvijā. Jau piecu gadu vecumā Veronika iemācījās lasīt un strādāt rokdarbus. 1924. gadā sākās Veronikas skolas gaitas Rīgas 41. pamatskolā, pēc tam 2. Rīgas pilsētas ģimnāzijā, kuru viņa beidza 1936. gadā.

Lai gan Veronikai bija miļi un atbalstoši vecāki, viņa saprata, ka izglītībai jāpelna arī pašai nauda. 1936. gadā viņa beidza A. Liepiņa mašīnrakstīšanas, grāmatvedības un valodu kursus. 1936. gadā vienlaikus ar darbu 1. Rīgas pilsētas slimnīcas kancelejā viņa uzsāka studijas Angļu valodas institūtā, kurā māca ne vien angļu sarunvalodu, gramatiku, fonētiku, vēsturisko gramatiku un rakstniecības teoriju, bet arī filozofiju, sistematisko un moderno psiholoģiju, audzināšanas teoriju un vēsturi. Mācību laikā viņa pievērsās arī zīmēšanai, darinot pati sev grāmatzīmes. 1940. gadā viņa ar ļoti labām sekmēm beidza Angļu valodas institūta pedagoģijas nodaļas pilnu kursu [28]. Šajā laikā tēva ilgstošā slimošana modināja viņā interesi par medicīnu, tādēļ viņa iestājās LU Medicīnas fakultātē, kur vienlaikus ar mācībām un darbu daudz

lasija, vēlēdamās iedzīlīnāties zinātnē un sagatavoties ārstes darbam. 1945. gadā V. Rozenbaha beidz LU Medicīnas fakultāti.

Vēl studiju laikā 1944. gadā viņa salaulājās ar LU Mehānikas fakultātes studentu virsnieka vietnieku Frici Rozenbahu (1909–1980), kuru 1946. gadā arestē un aizsūta uz Maskavas apgabalu, kur pēc Kriminālkodeksa 58.-1. a panta notiesā ar brīvības atņemšanu uz desmit gadiem ieslodzījumā un pieciem gadiem bez tiesībām atgriezties. V. Rozenbahai nācās daudz ciest. Dažkārt viņu aizturēja uz ielas un t. s. "stūra mājā" pratināja vairākas stundas. 1950. gadā viņai ieteica šķirties no vīra, tomēr viņa tam nepiekrīta, tādēļ bija jāraksta paskaidrojums Republikas kliniskās slimnīcas partijas organizācijai. No katorgas Sibīrijā F. Rozenbahs atgriezās 1955. gadā, bet viņu rehabilitēja tikai 1999. gadā – 19 gadus pēc nāves. Lai gan F. Rozenbahs pēc Staļina nāves tika atbrīvots, represijas pret V. Rozenbahu turpinājās. Tā, piemēram, 60. gados viņai neļāva braukt uz Vācijas Demokrātisko Republiku. V. Rozenbaha prata slēpt savus pārdzīvojumus un darbabiedri pat iedomāties nevarēja, kāda ir viņas dzīve, kādi sarežģījumi viņai ir jāpārdzīvo.

Jau studiju gados, būdama Medicīnas fakultātes subasistente, V. Rozenbaha veica laboratoriskas analīzes, asinsrites sistēmas funkcionālās pārbaudes slimniekiem ar kuņģa vēzi un kuņģa čūlas slimību. Pēc LU beigšanas 1945. gadā vienlaikus ar ķirurga darbu viņa sāka strādāt par asistenti LU Fakultātes ķirurģijas katedrā profesora P. Stradiņa vadībā un gatavojās zinātniskajam darbam. 1946. gadā viņa kļuva par aspiranti onkoloģijā. Viņas pirmā disertācijas tēma par vēža šūnu mitogēnētisko starojumu Medicīnas fakultātes partijas komitejai likās nepareiza no ideoloģiskā viedokļa. Tādēļ, neraugoties uz pozitīviem darba rezultātiem, to lika pārtraukt. Otrā tēma bija "Asins seruma kopīgā olbaltuma un olbaltuma frakciju pārmaiņas vēža slimniekiem atkarībā no terapijas". Zinātnisko literatūru V. Rozenbaha lasīja angļu, krievu, vācu, franču, latīņu un poļu valodā. Viņas disertācijas darba pētījumi bija nepieciešami, lai apgūtu un ieviestu praksē agrinās vēža diagnostiskās metodes. Viņa konstatēja slimnieku asins serumā palielinātu globulīna daudzumu, ko izskaidroja ar vēža intoksikāciju. 1953. gadā viņa aizstāvēja kandidāta disertāciju. No 1950. līdz 1965. gadam V. Rozenbaha ir RMI Fakultātes ķirurģijas katedras asistente, bet no 1965. līdz 1974. gadam viņa ir docente un vada onkoloģijas ciklu RMI Ārstu kvalifikācijas celšanas fakultātē. Onkoloģijas studentu zinātniskā pulciņa dalībniekus viņa centās iesaistīt klinikas ikdienas darbā. V. Rozenbaha bija Latvijā pirmā, kas izstrādāja un novērtēja komplekso metožu nozīmi krūts vēža diagnostikā [29]. Viņa apvienoja instrumentālo un citoloģiskās izmeklēšanas metodes rezultātus, kas uzlaboja krūts vēža agrīno diagnostiku. 1969. gadā V. Rozenbaha aizstāvēja medicīnas zinātņu doktora disertāciju "Krūts vēzis – diagnostika un ārstēšana". Neraugoties uz V. Rozenbahas ļoti intensīvo klīnisko un zinātnisko darbu, apritēja 11 gadi, līdz viņa 1980. gadā ieguva profesores diplomu. No 1974. līdz 1995. gadam V. Rozenbaha turpina strādāt RMI Onkoloģijas katedrā, bet 1995. gadā aiziet pensijā. Mainījās dzīves ritms, viņa bija atrauta no darba. Dzīvesprieku V. Rozenbaha atguva tikai tad,

kad sākās materiālu kārtošana par polimēro ārstniecisko vielu sintēzi un izmantošanu medicīnā.

Profesore Veronika Rozenbaha godam nostaigāja savu dzīves ceļu līdz pēdējam mirklim 2003. gada 3. janvārī. Viņas ticība labajam ļāva izturēt čekistu pāridarījumus. 80 publicēto darbu saraksts liecina, ka Veronika Rozenbaha bija īstena darba darītāja, lai gan ne vienmēr viņa ir raksta pirmā autora vietā.

Konstantins Bogojavlenskis (1899–1967)

Profesors Bogojavlenskis atbrauca uz Latviju 1947. gadā un kļuva par LVU Medicīnas fakultātes Histoloģijas katedras vadītāju. Viņš bija pieredzējis zinātnieks un pedagogs. Pēc Jāņa Arnolda Eglīša un Irmas Liepiņas-Eglītes emigrēšanas viņš sakārtoja sagrauto histoloģijas mācību procesu. Vienlaikus viņš veica nukleīnskābju citoķīmiskus pētījumus, kļūdams par citoloģiskā un citoķīmiskā virziena aizsācēju Latvijā. Viņš radīja citologu un histologu skolu, viņa vadībā veidojās vietējie kadri (aizstāvētas 4 promocijas un 2 habilitētā doktora disertācijas). Profesors Bogojavlenskis bija cīnītājs, viņš pretojās no augšas uzspiestām dogmām. Savas pirmās aspirantes Ainas Dālmanes disertācijas tēmu Ļepešinskas pseidozinātnes garā, kuru ieteica partijas komiteja, viņš gan akceptēja, bet to nedaudz pārveidoja pēc savas gaumes. Viņa piedāvātā tēma bija "Dzeltenuma veidošanās morfoloģija un histoķīmija vistas ovocītos". Viņš uzskatīja, ka vispirms jāpēti dzeltenuma lodīšu rašanās, un tikai pēc tam – iespējamā šūnu rašanās no tām. Dzeltenuma veidošanās procesu ovocītos var salīdzināt ar sekreta veidošanos dziedzersūnās. K. Bogojavlenskis vietējos kadrus sagatavoja ļoti rūpīgi un atbildīgi, uzskatot, ka vienlaikus ar zinātniskiem pētījumiem jāuzkrāj arī zināšanas par citoloģijas un citoķīmijas attīstības gaitu, lai varētu paredzēt mācību procesa attīstību nākotnē. Tāpēc A. Dālmanes pirmais uzdevums bija iepazīšanās ar zinātnisko žurnālu rakstiem no 19. gs. vidus līdz 20. gs. vidum, kurus aspirante pētīja gan Rīgas, gan Maskavas un citu pilsētu bibliotēkās. Šā darba secinājumi – no šūnu teorijas sākuma līdz 20. gs. vidum ir skaidri redzama zinātnes attīstības līnija. 19. gs. beigās bija jau iepazīta šūnu bioloģija, daļēji arī ģenētika, sākās citoķīmiski pētījumi. 20. gs. variēja un saistīja klasiskās, citoķīmiskās un ģenētiskās pētīšanas metodes. 20. gs. vidū vienlaikus izmantoja dažādas metodes šūnu struktūrām un vielām, kas ar tām saistītas, piemēram, Goldži kompleksam un sekreta sastāvam. Sākās kvantitatīvas histoloģisko preparātu analīzes, gaisā jau vēsvoja citoloģisko struktūru elektronmikroskopiskā analīze. Nozīmīgs bija arī otrais uzdevums – pārbaudīt visas pieejamās histoloģijas un citoloģijas mācību grāmatas, lai varētu secināt, cik ilgā laikā jaunie zinātnes sasniegumi nonāk un tiek atspoguļoti mācību grāmatās. Disertācijas darba izstrādāšana tiešām bija atbildīga, tomēr galvenais uzdevums, ņemot vērā RMI iespējas, bija klasisko metožu un histoķīmisko reakciju kombinācijas dzeltenuma veidošanās gaitā. Tika histoķīmiski pētīti tauki (lipīdi, lipoīdi, holesterīns, lecitīns), aminoskābes (arginīns, triptofāns, histidīns, glutatīns, tirozīns), glikoģēns, nukleīnskābes. Šie

pētījumi bija ļoti darbietilpīgi, jo dažādās ovocīta dzeltenuma veidošanās stadijās bija jāskaita visu šūnu griezumus sērijās. 20. gs. vidū līdzīga darba par šādu tēmu nebija. Galvenais secinājums, kas bija vērstas pret O. Ļepešinskas kļūdainajiem uzskatiem, bija šāds: nedz attīstības laikā, nedz jau izveidotajās dzeltenuma lodītēs DNS nav. Tā bez vārdiem tika pateikts, ka šūnas no dzeltenuma lodītēm nevar rasties. Disertācija bija uzrakstīta latviešu valodā, autoreferāts – krievu valodā [30, 31]. Aina Dālmāne to aizstāvēja 1955. gadā. Par to bija ļoti daudz pozitīvu atsauksmju no dažādām PSRS zinātniskām iestādēm.

No Ziemeļvidzemes ir nākuši divi pirmie latviešu izcilie ģenētiķi – agronoms Jānis Hilārijs Lielmanis (1895–1970) un zoologs Jānis Lūsis (1897–1979). Abi cieta Staļina represiju un T. Lisenko viltus bioloģijas laikā. J. Lielmanim neatzina jau 1933. gadā iegūto habilitācijas doktora grādu, atņēma iespējas vadīt selekcijas un ģenētikas pētījumus, kā arī padzina no mācību darba Latvijas Lauksaimniecības fakultātē. Tomēr J. Lielmanis 1957. gadā aizstāvēja kandidāta disertāciju un 1968. gadā arī doktora disertāciju.

Pēc bēdīgi slavenā T. Lisenko referāta 1948. gada Vissavienības Ļeņina Lauksaimniecības zinātņu akadēmijas sesijā Maskavā darbu zaudējušais ģenētiķis ar pasaules vārdu J. Lūsis paglābās Latvijas Universitātes Bioloģijas fakultātē, mācot zooloģiju un klusējot par ģenētiku. Tikai pēc ģenētikas oficiālās atzišanas 20. gs. sešdesmitos gados J. Lūsis atsāka ģenētiskos pētījumus. Mūsdienu enciklopēdijās informācija par J. Lielmani un J. Lūsi ir tikai dažu teikumu apjomā, kas mums šķiet nepietiekami. Staļina represijas skāra arī ģimenes, kuru locekļi bija leģionāri, tātad atradušies 2. Pasaules kara nepareizajā pusē. Tā V. Rozenbahu (Krūmiņu) pēckara gados vajāja čeka, liekot pat šķirties no vīra leģionāra. Tomēr arī viņa savu grūto mūžu vadīja cēla un nesalauzta.

Atšķirīga bija LU MF, bet vēlāk RMI docētāju, arī katedru vadītāju attieksme pret ģenētiku noliegumu. Prof. P. Gērke (1904–1985) savu darbu sarakstā neiekļāva 1933. gadā vācu žurnālā publicēto darbu par dzeltenuma veidošanos lancetnieka ovocītos, kas bija pretrunā [32] ar O. Ļepešinskas uzskatiem par šūnu rašanos no dzeltenuma lodītēm. Citādi rīkojās K. Bogojavlenskis (1899–1967), kas uzskatīja, ka pret muļķību jācīnās ar atbilstošiem, neapstrīdamiem "ierociem". Tādēļ saskaņā ar RMI partijas organizācijas ieteikumu viņš savai aspirantei Aina Dālmānei ieteica Ļepešinskas tematikai atbilstošu darba tēmu – "Dzeltenuma veidošanās morfoloģija un histoloģija vistas ovocītos". Šajā darbā Dālmāne pierādīja, ka dzeltenumā nav DNS. Tā bez liekiem vārdiem bija saprotams, ka no dzeltenuma šūnas nevar rasties.

Vēres

1. *История ВКП(б). Краткий курс.* Москва: Госполитиздат, 1950, с. 68, 101.
2. Ответ товарища Сталина на письмо тов. Разина. *Большевик*, № 3, 1947, с. 7.

3. Энгельс Ф. *Диалектика природы*. Москва: Госполитиздат, 1950, с. 243–245.
4. Бошьян М. *О природе вирусов и микробов*. Москва: Медгиз, 1950, с. 1–147.
5. Лепешинская О. *Встречи с Ильичом*. Москва: Госиздат. полит. литературы, 1957, с. 1–40.
6. Фонтана Ф. цит. по Е. М. Вермель. *История учении о клетке*. Москва: Наука, 1970, с. 25, 26, 37, 41, 44, 45, 48, 134.
7. Лавдовский М.Д. Наши понятия о живой клеточке и ее происхождении. *Изв. ВМА*, № 2, 3, 1901, с. 269–284.
8. Лепешинская, Ольга Борисовна. Wikipedia [tiešsaiste]. [Skatīts 2010.22.VII]. Pieejams: <http://ru.wikipedia.org>, meklēt: Лепешинская, Ольга Борисовна.
9. Вермель Е. *История учения о клетке*. Москва: Наука, 1970, с. 241–246.
10. Маловичко Е., Рупасова Т. Материалы к вопросу о роли живого вещества в процессе заживления ожогов. *Архив АГЭ*, 1953, т. 30, № 3, с. 23–27.
11. *Jānis Lielmanis dzīvē un darbā*. Rīga: Zemkopības ZPI "Agra", 1994, 5.–145. lpp.
12. Lielmanis J. *Augkopība*. 1. izd. Rīga: Lauksaimniecības pārvalde, 1938. 307 lpp.
13. Lielmanis J. *Augkopība*. 2. izd. Rīga: A. Punks apgāds, 1944. 295 lpp.
14. Lielmanis J. *Augkopība*. 3. izd. Rīga: VAPP grāmatu apgāds, 1945. 288 lpp.
15. Bumbieris J. Neatļaidīgi atmaskojot buržuāzisko nacionālistu izlēcienu. *Padomju Latvijas Boļševiks*, Nr. 8, 1947.IV, 39.–42. lpp.
16. Latvijas PSR ZA pilnsapulces rezolūcija "Par Vissavienības V. I. Ļeņina v. n. Lauksaimniecības ZA sesijas rezultātiem jautājumā par stāvokli bioloģijas zinātnē (arī par J.Lielmaņa grāmatu "Augkopība)". *Ciņa*, Nr. 218, 1948.IX, 2. lpp.
17. Avotiņš-Pavlovs K. Mācīsim studējošai jaunatnei Mičurina un Lisenko bioloģijas zinātni. *Ciņa*, Nr. 203, 1948.27.VIII, 2. lpp.
18. Zālītis J. Problēmu spriegums.//*Jānis Lielmanis dzīvē un darbā*. Rakstu krājums. Rīga: Latvija Valsts Zemkopības ZPI "Agra", 1994, 83.–84. lpp.
19. *Latvijas Valsts universitātes vēsture 1940–1990*. Rīga: 1999, 375. lpp.
20. I. Heniņa. Matemātikas profesora Arvida Lūša (1900–1969) pedagoģiskā un zinātniskā darbība.//*LU Raksti*. 639. sēj. Rīga: 2001, 222.–228.lpp.
21. *Latvijas Universitāte divdesmitos gados: 1919–1939*. Rīga: 1939, 311.–312. lpp.
22. *Jānis Lūsis* [tiešsaiste]. Latvijas Izglītības informācijas sistēma [skatīts 2010.22. VII]. Pieejams: <http://www.liis.lv/biologi/lusis.htm>
23. Daija G. Ģenētikim un zoologam Jānim Lūsim –100.//*Dabas un vēstures kalendārs 1997. gadam*. Rīga: Zinātne, 1996, 243.–246.lpp.
24. *Latvijas Valsts Universitātes vēsture: 1940–1990*. Rīga: 1999, 375. lpp.
25. *Latvijas Universitātei 75*. Rīga: 1994, 124. lpp.
26. Raipulis, J. *Jānis Lūsis (1887–1979)*. Rīga: LPSR Grāmatu draugu biedrība, 1987, 4. lpp.

27. *Latvijas enciklopēdija*. 4. sēj. Rīga: Valērija Belokoņa izdevniecība, 2007, 130., 256. lpp.
28. Pormale M. *Profesore Veronika Rozenbaha*. Rīga: autores izdevums, [2005]. 64 lpp.
29. Liepiņš M. Sirds siltums. *Padomju Mediķis*, Nr. 13, 1969.
30. Dālmāne A. *Dzeltenuma veidošanās morfoloģija un histoķīmija vistas ovocītos*. Med. zin. kand. disert. Rīga: 1955. 329 lpp.
31. Dālmāne A. *Dzeltenuma veidošanās morfoloģija un histoķīmija vistas ovocītos*. Autoreferāts krievu val. Rīga: 1955. 16 lpp.
32. Gerke P. Zur Frage der Dotterbildung im Ovarialei von *Amphioxus lanceolatus*. *Zeitschrift f. mikr.anat. Forschung*, 1933, Bd. 34, S. 125–130.

The gloomy repression years of Stalin in the University of Latvia (Summary)

By Aina Dālmāne

By the middle of the 20th century the represials of Stalin had reached science. This piece takes a look at the first Latvian genetic engineers – the agriculturist Jānis Hilarijs Lielmanis (1895–1970) and the zoologist Jānis Lūsis (1897–1979), who did not decline their scientific beliefs in the time of T. Lisenko and O. Lepešinskas false biology, and therefore had lost their jobs.

Professor V. Rozenbaha (1916–2003), who was persecuted by the KGB after the war, because her husband had been a legionnaire. The University of Latvia Medical department (which later became the Riga Institute of Medicine) hosted an unspoken resistance to false science. Professor K. Bogojavlensky (1899–1967), who worked there, assumed that the foolishness has to battled with undeniable facts. A dissertation, on the morphology and histochemistry of yolk forming in the chicken's ovocit, was prepared under his guidance, which was corresponding to the teachings of O. Lepešinska. The work proved that there is no DNA in yolk, and therefore emergence of cells from the spheres of yolk is not possible.